

Вікторія Маркова,
кандидат педагогічних наук,
докторант ХДАК

У статті аналізуються теорії, в яких досліджується комунікативна діяльність читача. Пропонуються моделі читача як комунікативного діяча.

Ключові слова: вивчення книги, комунікаційно-інформаційний підхід, концепція, читач.

Почути голос *іншого* — саме в цьому полягає головна місія читача як члена комунікативного співтовариства, об'єднаного книгою. У книжковій комунікації відбувається спілкування читача з автором, але не лише з ним. В особі читача з автором спілкується вся культурна традиція, всі прочитані раніше книги, всі утримані в пам'яті образи та враження. Читання — процес глибоко індивідуальний, і навіть інтимний, він не підлягає будь-яким узагальненням. Адже сприйняття при повторному читанні твору однією людиною буде відрізнятися від попереднього. Ще більшою мірою це стосується різних людей з різними схильностями, смаками, здібностями, а тим паче — читання одного твору в різних культурних світах та епохах. Отже, завжди ефемерне читання, яке "рідко залишає сліди, розсипається на безліч окремих актів і залюбки порушує будь-які йому поставлені межі" (Р. Шартъє), кидає виклик його науковій рефлексії. І тому не дивно, що дослідженням читання займається ціла низка наук, кожна під своїм ракурсом. Очевидно, що побудувати будь-яку єдину теорію читання, особливо в умовах плюралізму постмодерністського дискурсу, взагалі неможливо.

Метою пропонованої публікації є аналіз теорій, що досліджують читача як комунікативного діяча, та побудова моделей читача як комунікативного діяча.

На відміну від авторської, читацька діяльність завжди займала належне місце в книгознавчому дискурсі. Це стосується і бібліопсихології М. Рубакіна, і дослідження книги в процесі спілкування М. Куфаєва, і функціонального підходу (О. Барсук, І. Баренбаум), який передбачав вивчення книги і книжкової справи, їхніх суспільних функцій під кутом зору читача, задоволення його різноманітних потреб в книзі та читанні, і системно-типологічної концепції (А. Беловицька, С. Омилянчук, О. Гречихін), і комунікаційно-інформаційного підходу (Г. Швецова-Водка). У книгознавстві зосереджувалася увага на проблемі диференціації читачів та побудові науково обґрунтованої типології, що мало велике практичне значення при побудові типології видань. У радянські часи також сформувались дві потужних дисципліни, що займалися проблемою вивчення читання, — психологія читання і соціологія читання, у межах яких проводилися масштабні дослідження як сучасного стану читання, так і читання в історичній ретроспективі. Розвиток цих дисциплін продовжується і на пострадянському просторі. Але безпосередньо читач як комунікативний діяч у межах зазначених

напрямів майже не розглядався, за винятком праць М. Рубакіна і М. Куфаєва.

Читання є однією з основних форм комунікації, у ході якої відбувається смислове сприйняття читачем інформації (знань, цінностей, норм), що міститься в тексті. Тобто комунікативна функція читача полягає в його здатності до сприйняття. Але, очевидно, що воно не може бути повністю тождне авторській інтенції. У ході читання відбувається зіткнення між певними рамками змісту тексту та інтерпретативними здібностями читача. Яким чином здійснюється сприйняття та інтерпретація тексту? Якими ступенями свободи володіє читач? Відповіді на ці запитання давалися впродовж усього ХХ ст. у межах літературної теорії, насамперед французької (феноменологічна, екзистенціалістська та постструктуралістська спрямованість), німецької (феноменологічна та герменевтична) й американської (непрагматична). Фрагменти рефлексії щодо проблем рецепції М. Зубрицька знаходять і на українському ґрунті [11, с. 8—13].

До ХХ ст. панівну позицію в літературознавчих дослідженнях займав автор, саме він беззаперечно вважався джерелом смислоутворення, саме його інтенція була важливою для розуміння твору. Роль читача почали усвідомлювати поступово, спочатку лише як автора, котрий одночасно виступає і читачем, що знайшло втілення в пошуках літературних впливів, які спиралися на аналіз прочитаного певним автором, а потім — і як самостійного гравця на полі літературного твору. І однією з важливих причин такого парадигмального бачення були зміни в самих текстуральних практиках, що, в свою чергу, спричинились змінами в світосприйманні певної епохи. Як зазначав У. Еко: "У кожному сторіччі способи побудови художніх форм відображають те бачення реальності, яке існує в науці чи сучасній їм культурі в цілому" [25, с. 101]. Посилення інтерпретативної свободи читача в ХХ ст. У. Еко пояснює за аналогією з розвитком наукової думки, а саме ідеями неевклідової геометрії, теорією відносності, а також принципом додатковості у фізиці, за яким неможливо одночасно, у межах однієї системи термінів, описати різні аспекти поведінки елементарних часток, а тому використовуються різні моделі як взаємодоповнюючі. Плідним ґрунтом для усвідомлення інтерпретативної свободи читача стала модерністська література. Так, метою творів Джеймса Джойса, на думку У. Еко, є "дати образ онтологічної та екзистенціальної ситуації сучасного світу", "всесвіту в мініатюрі, який можна розглядати з різних точок зору", а тому вони представляють собою "відкриті" твори [25, с. 96]. Так, у 1959 р. У. Еко вперше використав вислів "відкритий твір", що в подальшому став справжнім науковим "брендом", тим самим започаткувавши рух "визволення" читача з-під авторського диктату. Слід зауважити, що вже після апофеозу зазначеного руху, в ході якого "народження" читача було оплачено "смертю автора" (Р. Барт), У. Еко дещо переглянув свої позиції щодо інтерпретативної свободи читача. І якщо в "Поетиці відкритого твору" він писав про можливість "практично безмежності можливих прочитань" твору, то вже у вступі до збірки "Роль читача" (1979) під впливом тих наслідків, що були породжені "смертю автора" і викликали навіть в академічних колах інтерпретативне "свавілля", він дещо змінив свою позицію, яка, на наш погляд, виваженіша і продуктивніша для аналізу читача як учасника комунікативного акту — читання. Вона полягала в тому, що всі тексти поділяються на такі, де реакції читача є чітко передбачуваними ("закриті твори"), а також такі, де є можливою множинність інтерпретацій, але вони не довільні, а є породженням самої структури тексту. Перша категорія текстів має чітко визначену читацьку спрямованість (будь-яка певна соціально-демографічна, психоло-

гічна, професійна група). На практиці до них належить література від жанрів "мильних опер" до навчальної та наукової. Друга ж категорія передбачає декілька рівнів прочитання, але читач не може використати цю категорію текстів так, як йому, читачу, заманеться, а лише так, як це передбачено авторським текстом, інакше це буде вже інший текст. "Відкритий текст, наскільки б не був він "відкритим", не дозволяє довільної інтерпретації" [25, с. 21]. Тобто автор, щоб зробити свій текст комунікативним, має прогнозувати свого передбачуваного читача, який би зміг сприйняти всі його коди і субкоди. Очевидно, що такий читач є ідеальною моделлю, до рівня читацької компетентності якої реальний читач може лише прагнути. "М-Читач — це той комплекс сприятливих умов, (що визначаються в кожному окремому випадку самим текстом), які повинні бути виконаними, щоб цей текст повністю актуалізував свій потенційний зміст" [25, с. 25]. Діяльність читача уявляється У. Еко як творча співпраця з текстом, у ході якої відбувається перетворення плану вираження тексту в план змісту. Для цього читач від лінійної маніфестації тексту (план вираження) через коди і субкоди проходить ряд рівнів, у ході чого відбувається актуалізація змісту. Модель цього процесу У. Еко представив у вигляді великої таблиці, яка наочно демонструє семіотичні механізми процесу сприйняття [25, с. 31].

Позицію У. Еко щодо інтерпретативної свободи читача в академічних колах часто порівнюють з позицією В. Ізера й обох їх критикують за половинчатість у вирішенні питання, кому ж саме належить функція смислоутворення: автору, тексту чи читачу [14, с. 180—183; 23]. Свою теорію "імплицитного читача" В. Ізер сформулював у працях "Імплицитний читач" (1976) та "Акт читання" (1978). Імплицитний читач — це також певна текстова стратегія тексту, але, на відміну від М-Читача, який функціонує в тексті, щоб захистити його від множинності інтерпретативних рішень, він, навпаки, має певну свободу в заповненні лакун тексту. Позиція В. Ізера полягає в тому, що літературний твір не може повністю збігатися ані з текстом автора, ані з його прочитанням читачем, а знаходиться між ними.

Теорії, що повністю віддають роль смислоутворення читачу, ми свідомо залишаємо поза увагою, адже в них ігнорується сама ідея комунікації; читацька діяльність у такому випадку стає виключно автокомунікацією читача, для якого прочитаний твір — лише дзеркало, в якому він побачить власну суб'єктивність. А. Компаньон, підсумовуючи теоретичні баталії щодо інтерпретативної свободи читача, зазначав, що завжди простіше знайти аргументи на захист крайніх доктрин, але досвід читання, як і будь-який інший, є "подвійним, неоднозначним, несущільним: він роздирається між розумінням і любов'ю, між філологією та алегорією, між свободою та примусом, між увагою до іншого та турботою про себе" [14, с. 192].

Слід зауважити, що читач, який фігурував в описаних літературних теоріях, є лише ідеальним читачем, структурою тексту, а тому — породженням автора. Це — суб'єкт, здатний повністю реалізувати потенціал тексту, але, як вже зазначалося, цей потенціал завжди перевищує можливості реального читача. Окрім того, слід враховувати, що читання не є прямим однолінійним процесом передачі смислу від автора до читача, воно реалізується в різних модульностях і його наслідки не завжди можна передбачити заздалегідь. Важливим моментом дослідження читача як комунікативного діяча є також те, що читання як процес не є чимось універсальним і незмінним. Воно має свою історію розвитку, без урахування якої неможливе цілісне уявлення про нього. У зв'язку з цим варто звернути увагу на дослідження французької школи історії читання, яка ставить за мету "виявлення все більш поглиблюючих розбіжностей між уявними читачами і варіантами читання, які імплицитно присутні в самих текстах, та їхньою реальною, різноманітною та мінливою аудиторією" [13, с. 51]. Історія читання зосереджує увагу на аналізі текстів з точки зору їхніх жанрів, мотивів, спрямованості; історії книги, що виступає носієм текстів; ви-

вченні практик, які по-різному впливають на книгу і створюють різні способи поводження з нею. Доцільно зазначити, що, на відміну від досліджень історії читання на радянському та пострадянському просторі, які носили виключно соціологічний характер, для французької дослідницької школи характерним є міждисциплінарний підхід, що поєднує літературну теорію, книгознавство (бібліографію в широкому сенсі), якщо вдаватися до термінології представників цієї школи) та історію культури. Головним для означеної теорії є те, що читач ніколи не має справу з текстом у чистому вигляді, він завжди "упакований" у певну форму: книгу, виставу тощо. І будь-яка форма завжди впливає на сприйняття змісту. Окрім того, на відміну від феноменології читання, що розглядає його як універсальний процес, історія читання зосереджує увагу на специфічних структурах, які характерні для різних читацьких співтовариств і різних традицій читання.

Спираючись, по-перше, на семіотичний та феноменологічний підхід, що описують читання як комунікативний акт у статті [12, 25], та, по-друге, на міждисциплінарний підхід французької школи історії читання, що розглядає читацькі практики у динаміці [3, 6, 7, 13, 21, 24], зробимо спробу описати моделі читача як комунікативного діяча, тобто з'ясувати, яким чином в історичному розвитку читацьких практик склалися певні інваріанти щодо смислу, який вкладений автором в текст з метою бути сприйнятим читачем.

Читання як сакральний акт було, безумовно, першим у функціонуванні книжкової комунікації. Ю. Лотман навіть висуває припущення, що виникнення писемності пов'язане з можливістю табування в одному випадку тих засобів спілкування, які дозволені в іншому. Тобто писемність виникає не тільки у зв'язку з необхідністю фіксації повідомлення в колективній пам'яті ("записую сказане, щоб воно зберіглося"), а й із заборонаю на передачу цього повідомлення звичайним способом ("змальовую або записую, бо говорити про це заборонено") [17, с. 185]. Показовим є також той факт, що в середньовічному Китаї винахід книгодрукування застосовувався, насамперед, як альтернатива "молитвним колесам" — пристрою з рулоном тонкого паперу, на якому багато разів написана буддійська мантра (молитва), яку читають у ході розкручування [18, с. 76—77]. Відтоді мантра була надрукована.

Найдавнішим взірцем ставлення до читання як до сакрального акту є культури Давнього Єгипту, в межах яких створено цілий комплекс магічних текстів, читання яких мало забезпечити сприятливі умови померлим у загробному царстві ("Тексти пірамід", "Тексти саркофагів", "Книга двох шляхів", "Книга мертвих" та ін.). Їхнє створення та читання здійснювалося в "Домі життя" — закладі, діяльність якого була пов'язана з уявленням єгиптян про те, що основне призначення багатьох письмових творів полягало в збереженні й забезпеченні життя царя і людей як на землі, так і в потойбічному світі, і не лише їхнього життя, а й життя богів. Функція читання священних текстів була покладена на жерців-читців, яких ще називали "переписувачами Книги Бога" [15, с. 71].

Первинність сакральної функції читання має своє пояснення у контексті взаємовідносин культури і релігії. Виникнення і розвиток нової культурної спільноти завжди супроводжується і багато в чому стимулюється релігійним вибухом ("осьовий час", середньовічна культура християнського Заходу і мусульманська культура Сходу). "Доленосний час складання релігії — це свого роду комунікативно-релігійне потрясіння суспільства, що за своєю культурною і соціальною значущістю може бути порівняне з наслідками тектонічних зсувів для геологічного ландшафту" [20, с. 147].

У названих релігіях читання є необхідним елементом богослужбової практики, а тому на вершині ієрархії жанрів конфесійної сфери знаходиться, насамперед, літургія або література (та, що читається в богослужінні). Розвиток богослу-

жіння в іудаїзмі прямо пов'язаний із читанням зі Святого Писання, яке, на думку фахівців, й було першим приводом для богослужбових зібрань. Інтегральною складовою богослужіння в синагозі є вивчення Тори, як осягнення волі Бога Завіту, що говорить у ній. Причому читається вона за певним порядком, і як тільки закінчується читання останнього фрагмента, зараз же розпочинається її читання спочатку [16, с. 73]. Християнська літургія взагалі є таїнством Слова. Вважається, що сам Христос говорить у церкві, коли читається Писання: "Ми слухаємо Христа, коли читаємо Писання" (Св. Амвросій) [5, с. 10]. Передусім це пов'язане з особливістю сприйняття часу в християнстві, яка передбачає, що в літургії кожен християнин переживає протягом року всю священну історію у стислому вигляді. А тому кожне євангельське читання робить сучасним для віруючого саму біблійну подію. Так, під час Різдва Христос народжується на очах тих, хто здійснює літургію общини, а в пасхальну ніч їй являється Воскреслий з мертвих [9, с. 242, 243]. Взагалі, метою читання Писання у християнстві є спасіння душі, а тому воно є необхідним атрибутом життя кожного віруючого: "Заки я прийду, віддавайся читанню, умовлянню та навчанню" (1 Тим. 4, 13). Читання було одним з трьох головних духовних вправ середньовічного монаха, поряд з медитацією та спогляданням.

Читання як сакральний акт передбачає, що текст є абсолютно авторитетним. Для такого читання характерним є не конвенціональне сприйняття знака, що освячує слова і букви, якими записаний сакральний текст. Статус святості має не лише значення слова, а й саме слово безпосередньо. Читання як сакральний акт передбачає, що читач є учасником ритуалу. Акт читання сприймається ним як акт спілкування з Богом. Показовим є випадок, що відбувся з Діонісієм Великим. У той час, коли він вивчав твори еретиків, і йому казали, що це зашкодить його душі, у Діонісія трапилося видіння: "Я чув голос, який ясно наказував мені, говорячи: "Читай все, що трапиться в руки, тому що ти можеш обсудити і дослідити кожную думку, — це і спочатку повернуло тебе до віри" [19, с. 126]. Тобто важливим є не лише те, що читається, а те — перед лицем кого це читається. Читання Діонісієм Великим, навіть еретичних творів відбувається перед лицем Бога, бо кожна буква прочитаного зв'язується з божественною Істиною. Діонісій Великий чує голос, він довіряє цьому голосу. Варто тут пригадати й історію навернення до християнства Августина Блаженного, викладену ним у "Сповіді" [1, с. 143—145].

На перший погляд, здається, що таке читання вимагає від читача лише слухати голос Авторитета і повністю підкорятися йому, але, як свідчить християнська доктрина, все набагато складніше. Адже, якщо читач був би "рабом" тексту, не можна було б вести мову про спілкування з Богом. Окрім того, така установка суперечить християнському розумінню свободи. Спілкування ж уже в патристичній думці стає онтологічною концепцією [10]. Бог у християнстві — це Бог, який перебуває в стані діалогу зі своїм творінням, і тільки гріхопадіння людини спотворило її здатність прямо спілкуватися з Богом: "Тепер ми бачимо, як у дзеркалі, неясно; тоді ж — обличчям в обличчя. Тепер я спізнаю недосконало, а тоді спізнаю так, як і я спізнаний" (1 Кор. 13, 12). Ось що про це пише С. Аверинцев: "На початку було Слово" — всякому, навіть недосвідченому читачу Євангелія від Іоанна очевидний смисловий зв'язок цього "на початку" з іншим "на початку", що відкриває Книгу Буття і з нею загалом корпус Біблії: "На початку створив...". Книга Буття зараз же повідомляє, як саме Бог творив буття з небуття — Своїм Словом: "І сказав...". Творець приводив творіння в буття тим, що окликав речі, звертався до них, наважилось сказати — розмовляв з ними; і вони починали бути, тому що буття — це перебування всередині розмови, всередині спілкування. А добровільний і остаточний, на всю вічність, вихід створеного розуму зі спілкування з Богом, розрив спілкування, відмова чути і бути почутим, — чи не це означається в Апокаліпсисі як "смерть друга"? Замість діалогу, який по-

чався "на початку", щоб тривати вічно, — перебування поза діалогом, також вічне, але тільки тому, що сам діалог вічний" [2, с. 382].

І хоча християнство, на відміну від іудаїзму та ісламу, в яких Одкровення дорівнюється Тексту, відповідно — Книзі Книг, Торі та Корану, і які є богоданими, вважає "Священне Писання" лише складовою Одкровення, якому передує, по-перше, сам Христос, котрий пише в людських серцях, а по-друге, саме це "письмо", яке написано в серцях і означає вірність Христу, наділяє його статусом богонатхненного. А тому однією з форм спілкування з Богом є читання. "Стародавня екзегеза, що вчить про чотири смисли Писання — буквальный, алегоричний, моральний та анагогічний" (тобто такий, "що зводить" душу у вись невимовного), — виражає тверду і бадьору віру в принципову ясність, читаність, надійність написаного, що дає ґрунтовний смисл, в якому б вимірі не рухався читач" [2, с. 388]. І запорукою того, що Одкровення може бути зрозуміле людині, є "вірність Завіту, правдивість всередині особистісного діалогічного ставлення". Григорій Великий вважав, що читання є діалогом, бо тільки розпочавши розмову з текстом, можна зрозуміти його смисл [21, с. 133]. Таким чином, можна констатувати, що ставлення до читання як до сакрального акту, в ході якого досягається момент богоспілкування, породило діалогічну модель читання. Така модель передбачає відповідальне ставлення до смислу, ретельне з'ясування позиції автора, постановку відповідних запитань до тексту, повторне повернення до нього. У межах зазначеної моделі читач виступає як *співрозмовник*. У подальшому вона була розповсюджена і на читання книг інших жанрів. Плідною є її застосування в усіх видах комунікації, оскільки вона передбачає певну дистанційованість, критичність, і водночас — доброзичливість, відкритість до думки іншого. Для творів, які У. Еко визначив як "відкриті", необхідна саме така модель читання.

"Перше, чого потребує від нас будь-який твір, — здатися на його мислість. Дивіться. Слухайте. Приймайте", — саме таким висловом К. Льюїса можна описати модель читання, в якій читач є *послідовником*. Читач-послідовник повністю підкоряється волі автора і самоосувається. Історичні витoki зазначеної моделі можна знайти в слуханні стародавніх розповідачів, тексти яких потім були записані і читалися вголос задля розваги. Це і казки Давнього Єгипту, і "масова" література Давнього Риму, і середньовічний епос та його варіації в куртуазній літературі. Під час читання читач освоює віртуальний світ твору, переноситься в інший вимір. Таке читання — це досвід іншого. І саме таким, яким воно є, безумовно, виявляється корисним. Особливо в тому разі, коли автор залишається авторитетним тільки як "авторитетний керівник" (М. Бахтін) читача твору, що написаний ним. "Автор авторитетний і необхідний для читача, який ставиться до нього не як до особи, не як до іншої людини, не як до героя, не як до визначеності буття, а як до принципу, якому потрібно слідувати..." [4, с. 190, 191].

Але зворотним боком такої моделі читання є відсутність дистанції, безпосередність сприйняття. І як сьогодні фахівці стурбовані впливом віртуальної реальності, породженої комп'ютерами, так ще у XVIII ст. велися розмови про небезпечність читання. Зазначений процес описувався у лікарських термінах і визначався як "хвороба", "інфекція", "епідемія", сучасні ж вчені визначили його як "революцію читання", що ознаменувала перехід від "інтенсивного" читання одних і тих самих знайомих текстів, насамперед релігійних, до "екстенсивного" читання світської різноманітної літератури [6; 8, с. 290]. Найбільше ця хвороба "загрозувала" жінкам, які "об'їдалися" і навіть, "отруювалися" романами, літературним унаочненням чого стала Емма Боварі. Той же "гріх" можна закинути і Тетяні Ларіні.

Таким чином можна читати "закриті" (У. Еко) твори, реакція читача в яких заздалегідь передбачена автором. І, мабуть, не випадково, що до телевізійних серіалів зараз використовують вислів "телевізійний роман", тим самим

підкреслюючи спорідненість комунікативної поведінки реципієнта. На таку реакцію сподіваються й автори, які працюють у межах ідеологічної комунікації, але тут вона не завжди бажана, а іноді й навіть небезпечна, що переконливо довів досвід тоталітарних держав. У науковій же комунікації така модель не продуктивна, оскільки не передбачає співпраці з текстом.

І третьою моделлю читання як комунікативної діяльності є прагматичне читання, у межах якого читач виступає як *користувач*. Така модель передбачає використання тексту для власних потреб. У її межах не обов'язково отримувати цілісне уявлення щодо твору, з'ясувати позицію автора. У цьому випадку метою читання є не осягнення смислу, а використання його у власних цілях. Текст виступає, так би мовити, робочим матеріалом. У межах французької школи історії читання вважається, що вперше така модель з'являється у XII ст., і пов'язана вона зі схоластичними практиками, а тому і називають її — схоластична модель читання [3]. Головною її рисою вважається те, що книга перетворюється в робочий інструмент інтелектуальної праці. А причина цього явища, на думку дослідників французької школи читання, полягає в тому, що кількість книг невпинно зростає, і вже немає можливості ознайомитися з ними докладно, а тому у відповідь на зміну в комунікативній реальності випускають збірки уривків, завдяки яким можна отримати уявлення про книгу в цілому. До того ж такі тексти сповна відповідали методиці викладання в середньовічному університеті. Трьом рівням монастирської практики духовного життя — читанню, спогляданню та медитації — в схоластичній практиці освіти відповідали три способи роботи з текстом: тлумачення та коментування, семінар-диспут і духовне переосмислення змісту. Але поступово роль диспуту в середньовічній освіті зростала і витіснила два інших способи. Головним навиком, який повинні були отримати студенти середньовічного університету, стало мистецтво міркування та ведення диспутів. Аргументація ж завжди передбачала посилення на авторитетні джерела, що оптимальніше можна зробити не завдяки уважному вдумливому читанню першоджерел, а звернувшись до компілятивної літератури. "У книзі більше не шукають *мудрості*, як це робили монахи при читанні духовних книг. Найпершою метою читача стає *знання*. Щоб прийти до нього, необхідно мати певну кількість ключів, що дають змогу швидко відшукати уривки, якими передбачали скористатися" [3, с. 147]. А тому поширення набувають різного роду "Суми" — енциклопедичні зведення знань з різних галузей, "Квіти" — збірки цитат з авторитетних праць.

Але, слід зауважити, що зазначені явища мали місце в історії й раніше. Варто тут пригадати часи Римської імперії, в якій компіляція також набула розповсюдження, і це було пов'язано знову-таки з нагромадженням значного для того часу обсягу теоретичного і практичного знання, яке потребувало узагальнення. Так, у "Природничій історії" Плінія Старшого використано більше двох тисяч книг понад ста авторів, а в "Питаннях природи" Сенекою — книги понад сорока авторів [22, с. 257]. А в подальшому, незважаючи на боротьбу гуманістів зі схоластичною моделлю викладання і читання, з їхніми закликами — повернутися до оригінального тексту, установка на використання тексту як робочого інструменту не зникла. Так само, як і вчені-схоласти, вони продовжували складати збірки "квіт", а очищені від середньовічних коментарів тексти замінювали своїми коментарями. І чим важливішим був текст, тим більше він потребував коментарів. І якщо для середньовіччя авторитетом були Біблія та праці отців церкви, для гуманістів такий самий статус отримали твори античних авторів. Варто зазначити, що гуманістична система освіти передбачала оволодіння навиком використання тексту. Нерідко гуманісти, які були вихователями в аристократичних родинах, для потреби своїх вихованців обробляли класичні тексти, робили їх придатними для цитування. Ця ж традиція потім була розповсюджена в усіх навчальних закладах Європи. Така модель читання уособлювалася в двох знаряддях інтелектуаль-

ної праці — "книжному колесі" та зошиті "загальних місць". "Книжне колесо" представляло собою прилад з полицями, що крутяться, і таким чином дають можливість одночасно працювати із кількома книгами, розкритими на попідтрах. Вона суттєво полегшувало компілятивну працю, бо давало змогу порівнювати різні уривки, вибирати необхідне, робити відповідні помітки. Тобто, у такий спосіб долалася обов'язкова лінійність книги. Зошит "загальних місць" — це зошит з певними тематичними рубриками, куди читач виписував відповідні цікаві уривки. Як продукт читання вони, у свою чергу, могли виступати вже у ролі окремого літературного жанру [13, с. 43, 44]. Розповсюдженою ця модель була й у подальшому. Саме вона й лягла в основу сучасної наукової думки та освіти, адже інформаційний потік невпинно зростає, і оволодіти ним стало можливо тільки в результаті аналітико-синтетичного опрацювання. Важко собі уявити, що автор монографії, в якій, зазвичай, налічується 300—500 посилань, спроможний прочитати всі тексти в режимі діалогу, до більшості з них він ставиться прагматично, вилучає необхідну і корисну для нього інформацію, тобто виступає користувачем. Така модель читання, безумовно, є продуктивною в науковій комунікації, хоча й тільки нею обмежитися неможливо, її потрібно поєднувати з діалогічною. Сферою активного використання цієї моделі є комунікація, варто згадати, який зразковий довідково-бібліографічний апарат мали видання творів класиків марксизму-ленінізму. Але недоцільною вона є в релігійній комунікації, хоча й там використовується, і зовсім небажано застосовувати її в художній комунікації.

Таким чином, читач як комунікативний діяч щодо авторської інтенції може виступати в трьох ролях: читач-співрозмовник, читач-послідовник, читач-користувач. Варто зазначити, що запропоновані моделі, як і будь-які інші, є умовними. Очевидно, що реальна практика читання набагато складніша, і, як правило, у читанні одного тексту ми можемо поєднувати декілька моделей.

Список використаної літератури

1. *Августин А.* Исповедь / А. Августин. — М.: Канон+, 1997. — 464 с.
2. *Аверинцев С. С.* Слово Божие и слово человеческое / С. С. Аверинцев // Софія-Логос: словник / С. С. Аверинцев. — К., 1999. — С. 382—391.
3. *Амесс Ж.* Схоластическая модель чтения / Ж. Амесс // История чтения в Западном мире : от Античности до наших дней / Г. Кавалло, Р. Шартье. — М., 2008. — С. 138—160.
4. *Бахтин М. М.* Автор и герой в эстетической деятельности / М. М. Бахтин // Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. — М., 1986. — С. 9—191.
5. *Бьянки Э.* Молитвенное чтение Священного Писания / Э. Бьянки. — М.: Путь, 1997. — 93 с.
6. *Виттман Р.* Революция чтения в конце XVIII в.? / Р. Виттман // История чтения в Западном мире : от Античности до наших дней / Г. Кавалло, Р. Шартье. — М., 2008. — С. 359—398.
7. *Графтон Э.* Гуманист за чтением / Э. Графтон // История чтения в Западном мире : от Античности до наших дней / Г. Кавалло, Р. Шартье. — М., 2008. — С. 225—265.
8. *Дарнтон Р.* Великое кошачье побоище и другие эпизоды из истории французской культуры / Р. Дарнтон. — М.: Новое лит. обозрение, 2002. — 384 с.
9. *Евдокимов П.* Православие / П. Евдокимов. — М.: ББИ, 2002. — 500 с.
10. *Зізіуліс Й.* Буття як спілкування : дослідж. особистісності і Церкви / Й. Зізіуліс. — К.: Дух і літера, 2005. — 276 с.
11. *Зубрицька М.* Ното Legens: читання як соціокультурний феномен / М. Зубрицька. — Львів: Літопис, 2004. — 352 с.
12. *Изер В.* Процесс чтения: феноменологический подход / В. Изер // Современная литературная теория : антология. — М., 2004. — С. 201—225.
13. *Кавалло Г.* Введение / Г. Кавалло, Р. Шартье // История чтения в Западном мире : от Античности до наших дней / Г. Кавалло, Р. Шартье. — М., 2008. — С. 9—52.
14. *Компьюн А.* Демон теории : литература и здравый смысл / А. Компьюн. — М.: Изд-во им. Сабашниковых, 2001. — 336 с.
15. *Коростовцев М. А.* Писцы Древнего Египта / М. А. Коростовцев ; АН СССР, Ин-т народов Азии. — М.: Изд-во вост. лит., 1962. — 175 с.

16. *Кунцлер М.* Литургия церкви : кн. 1 / М. Кунцлер. — М. : Христиан. Россия, 2001. — 304 с.
17. *Лотман Ю. М.* Устная речь в историко-культурной перспективе / Ю. М. Лотман // Избранные статьи : в 3 т. — Таллин, 1992. — Т. 1. Статьи по семиотике и топологии культуры. — С. 184—190.
18. *Маклюэн М.* Галактика Гуттенберга / М. Маклюэн. — М. : Академ. проект : Фонд "Мир", 2005. — 496 с.
19. *Мейендорф И.* Введение в святоотеческое богословие / И. Мейендорф. — Клин : Фонд "Христиан. Жизнь", 2001. — 431 с.
20. *Мечковская Н. Б.* Язык и религия : лекции по филологии и истории религий / Н. Б. Мечковская. — М. : Агентство "Файр", 1998. — 352 с.
21. *Паркс М.* Читать, переписывать и толковать тексты : монастырские практики раннего Средневековья / М. Паркс // История чтения в Западном мире: от Античности до наших дней / Г. Кавалло, Р. Шартье. — М., 2008. — С. 122—137.
22. *Позднякова Н. А.* Место науки в системе мировоззрения / Н. А. Позднякова // Культура древнего Рима : в 2 т. / редкол.: Ю. К. Колосовская [и др.]. — М., 1985. — Т. 1. — С. 248—299.
23. *Фиш С.* Почему никто не боится Вольфганга Изера? / С. Фиш // Вестн. МГУ. Сер. 9, Филология. — 1997. — № 5. — С. 86—103.
24. *Шартье Р.* Письменная культура и общество / Р. Шартье. — М. : Новое изд-во, 2006. — 270 с.
25. *Эко У.* Роль читателя : исследования по семиотике текста / У. Эко. — СПб. : Simposium ; М. : РГГУ, 2005. — 502 с.